

called it «Proto Indo-European Language – PIEL» by mistake), and cultural and economic influence on Eurasia.

Great Trypillia suddenly disappeared under attack of «volcanic winter» – Santorini volcano explosion. This was the impetus for the famous Aryan migrations (or Trypillians) with many linguistic, cultural and economic consequences. It was the first global gift of Ukrainians to all Indo-European peoples (or spiritualisation №1). It changed the world forever and even now provides human progress.

The authors discovered the great sphere of nootechnologies and proposed «cloud nootags» – a set of words and concepts of the XXIst century (noosciences, noohistory, noophilosophy, noodevelopment, nooeconomy, noosociety, nooecology, noowave). Transmission to nootechnologies will save mankind from the threat of collapse, and the use of more than 150 new words will change the basis of values and principles of conduct. All Ukraine has to become a world leader in the use of noolexicon and Ukrainians for the second time have the chance for noospiritualisation of humanity.

Key words: *noohistory, noosciences, Ukrainian origin, Great Trypillia (GT), Indo-European languages, GT cloud tags, nootechnologies, nootags, noospiritualisation*

УДК 2:001.8

О.Г. Бортнікова

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ВАРІАНТІВ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН НА ОСНОВІ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У межах статті здійснено обґрунтування абстрактної моделі міжконфесійних відносин суспільства як матриці на основі морфологічного принципу у поєднанні з лексиграфічним принципом включення елементів у варіант системи. Це наукове завдання вирішується із застосуванням методу морфологічного аналізу релігійно-політичного простору як соціальної реальності. З урахуванням специфіки матричного методу вирішено завдання побудови багатокритеріальної моделі формування та вибору варіантів матриці цілісності релігійного простору.

Ключові слова: *релігія, політика, міжконфесійні відносини, релігійний простір, морфологічний аналіз, матричний метод.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковим та практичними завданнями. На шляху впровадження партнерської моделі системи державно-конфесійних відносин ідеться не стільки про радикальну корекцію базових інститутів, чинного законодавства, скільки про

зміну акцентів державної політики у їх застосуванні. Особливо важливим є вивчення релігійного простору для розробки алгоритмів обробки та узагальнення інформації про базові та додаткові релігійні інститути, законів координованого управління, законів управління розвитком системи, алгоритмів, що визначають логічні операції зі створення партнерського середовища діяльності релігійних суб'єктів. З цією метою постає завдання скласти морфологію релігійного простору, його функціональний опис і схему архітектури мереж зв'язків, з урахуванням можливих варіантів прямих і зворотних зв'язків, матрицю основних параметрів міжконфесійної взаємодії релігійних суб'єктів у суспільних процесах. Саме тому виявлення особливостей конфесійної риторики України і побудова на їх основі загального «дерева цілей» релігійних структур та проектування абстрактної моделі міжконфесійних відносин суспільства як соціальної матриці набуває особливого значення.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою.

Дослідження, що мають безпосереднє відношення до теми статті, можна систематизувати за двома основними напрямками. Першим з них є розвиток теоретико-методологічних основ дослідження функціонування релігії в соціумі [8; 16], другий пов'язаний із розвитком аналізу релігійного простору як концепту новітніх тенденцій у вивченні релігійного феномену – це залучення схем просторового аналізу буття релігії у суспільстві [6; 11; 13].

У сучасній науці склалась адитивна модель використання розвинених методів морфологічного аналізу, як це висвітлено у наукових працях В. Волковича, О. Вороніна та І. Попова [1; 2; 10]. У дисертаційному дослідженні О. Дзюби з'ясовуються теоретико-методологічні засади аналізу релігії як системи, що потребує визначення «умов можливості» релігії [4]. В літературі з метою проектування моделі міжконфесійних відносин запропоновано метралізацію морфологічного простору [17].

Метою статті є обґрунтування абстрактної моделі міжконфесійних відносин суспільства як матриці цілісності.

Виклад основного матеріалу. Зазначені положення методичного характеру щодо можливості моделювання релігійно-політичного простору як соціальної матриці цілісності сприяли виникненню такого поняття, як «абстрактна модель міжконфесійних відносин суспільства як матриця». Під цим розуміємо: морфологічний простір, морфологічну відстань, морфологічну околицю (морфооколицю) та поверхню морфооколиці міжконфесійних відносин.

Такий підхід дозволяє звести модель формування і вибору до схеми явного перерахування. У випадках складних моделей, у яких побудова вихідної околиці представляє самостійну проблему, рекомендується використовувати формування лексикографічно упорядкованих морфологічних варіантів системи [5]. Завдання та шляхи (способи) укладання лінгвістичної термінології з

використанням реєстрових україномовних термінів формулюються у світлі нових надбань і проблем укладання взаємодії релігії і політики в релігійно-політичному просторі України. Постає завдання зафіксувати та пояснити мовознавчі терміни, виражені однослівно або словосполученням, на базі української мови та подати їх специфічні мовні особливості термінів у соціальній матриці цілісності, а також відповідно до зон опису статті реєстрового слова [14].

Це завдання вирішується за таких припущень: векторна оцінка варіантів є сумою векторних оцінок елементів, що входять до релігійно-політичного простору; критерії оцінки варіанту лексикографічно впорядковані. Передбачається адитивна залежність векторної оцінки варіантів від векторних оцінок функцій системи, названих елементами [12, 346–348]. Позначимо реєстровий термін через категорію «**віра**» ($V(S) = VM(S)$) як векторну оцінку варіанту функціонування релігійного суб'єкта (S), де $V(S)$ – деяка адитивна функція від спрямованості віровчення, релігійної ідеології та релігійних практик, тобто від відповідних оцінок елементів, що входять у варіант S . Послідовність у досягненні приватних цілей системи визначає сувору впорядкованість критеріїв. Строге ранжування критеріїв породжує відношення лексиграфічної переваги до множини варіантів релігійно-політичного простору (системи).

*Зазвичай завдання також вирішується для політичних суб'єктів із реєстровим терміном через категорію «**довіра**».* Однак слід зауважити, що межі цієї роботи, сукупність певних обмежень не дають змоги повною мірою розглянути політичний простір України та встановити науково обґрунтовані критерії *розмірності його моделі як соціальної матриці цілісності.*

Таким чином, вдалося розглянути метод вирішення завдання побудови багатокритеріальної моделі формування та вибору варіантів матриці цілісності релігійно-політичного простору на основі морфологічного принципу формування в поєднанні з *лексиграфічним принципом* включення елементів у варіант системи. Складається адитивна модель вирішення завдання.

Формування варіантів на основі морфологічного аналізу релігійно-політичного простору. Виявлення особливостей конфесійної риторики України і побудова на їх основі загального «дерева цілей» релігійних і політичних структур та проектування матриці відповідності принципово можливих варіантів підсистем релігійно-політичного простору проводиться на основі цілей, відображених у системному графіку цілей і завдань. Методологія враховує багаторівневу ієрархічну систему побудови моделі сучасної міжконфесійної та міжпартійної взаємодії у процесі державотворення в Україні.

Під морфологією *релігійно-політичного простору* (системи) розуміється перелік підсистем (функцій), які необхідні для функціонування. Зважаючи на підвищену різноманітність релігійного простору, не бачимо можливості вироблення будь-яких правил виділення підсистем із системи. Скласти перелік підсистем (функцій) не являє труднощів, оскільки він створюється шляхом

аналізу завдань, що *вирішуються релігійною або політичною системами*.

Морфологічний опис дає уявлення про будову *релігійно-політичного простору*, що створюється на підставі мережевої моделі цілей і завдань системи, що нею вирішуються. Вивчення морфології зазвичай здійснюється за ієрархією: з підсистем першого рівня до компонентів підсистем нижніх рівнів і до елементів релігійної й політичної сфер. Одночасно розглядаються питання реалізації підсистем і елементів, характер внутрішніх зв'язків і зв'язку із зовнішнім середовищем, характер просторово-часової взаємодії, окреслюються межі *релігійно-політичного простору*, розглядаються можливі шляхи зміни його структури і морфології на різних етапах її функціонування в *сучасних соціально-політичних процесах в Україні*.

Глибина опрацювання має бути достатньою для вирішення таких завдань: проектування і, насамперед, вибору альтернативних варіантів побудови моделі релігійно-політичного простору як соціальної матриці цілісності; аналізу зв'язків і залежностей між підсистемами; питання оцінки реалізованості функцій релігійними й політичними суб'єктами в процесі формування політичної нації; визначення показників якості.

Визначення меж *релігійно-політичного простору* – завдання, яке пов'язане з оцінкою взаємодії системи із середовищем. У результаті опису морфології, будови *релігійно-політичного простору* з оцінкою застосованих методичних засобів як за варіантами, типом, модифікаціями, так і за їх кількістю, по суті, має бути проведена подальша підготовка вихідних даних для продовження його системних досліджень. Результати таких досліджень (логічних, евристичних, експертних) зазвичай постають у вигляді:

а) переліку можливих варіантів будови *релігійного простору*;

б) трьох варіантів характеристик *релігійного простору*, які формуються на підставі вивчення його морфології, розробки алгоритмів, обґрунтування можливих варіантів регулювання та інформаційних впливів, підсистем і елементів. Розглянемо ці три варіанти.

1. Морфологічний блок варіантів будови *релігійного простору* за принципово можливими варіантами окремих підсистем (*інституціонально-організаційний компонент*) (див. табл. 1.1).

2. Морфологічний блок елементів будови *релігійного простору* за типами взаємодії релігійних і політичних суб'єктів та модифікаціями елементів (*світоглядно-ціннісний компонент*) (див. табл. 1.2).

3. Матриця відповідності між принципово можливими варіантами підсистем будови *релігійно-політичного простору* і типами функцій та елементів їх реалізації (*функціонально-діяльнісний компонент*) (табл. 1.3).

У блоках (МС), (МЕ), матриці Т (табл. 1.1–1.3) позначено:

$U_i = (U_{ij})$ – безліч варіантів i -ї підсистеми релігійного простору;

i – індекс підсистеми ($i = 1, n$);

l_j – індекс варіанта i -ї підсистеми ($l_j = 1, \zeta_j$);

n – загальна кількість підсистем у релігійному просторі.

Таблиця 1.1

Принципово можливі варіанти окремих підсистем релігійного простору (МС)

Підсистеми релігійного простору	Варіанти підсистем				
	I		Ii		I, $\zeta j i$
Інституції – церкви і конфесії	U1: Релігійні громади, центри, управління	U2: Монастирі, ченці і черниці, місії, братства	U3: Священнослужителі, у т.ч. іноземці	U4: Духовні навчальні заклади, недільні школи	Uili: Множина варіантів підсистем релігійного простору
Православні	U1	U1	Uli	Uli	+
Католики	U1	U1	Uli	Uli	+
Церкви сходу	U1	-	Uli	Uli	Uli
Баптисти	U1	U1	Uli	Uli	+
Євангельські християни	U1	U1	Uli	Uli	+
Християни віри євангельської	U1	U1	Uli	Uli	+
Лютерани	U1	U1	Uli	Uli	+
Реформати	U1	-	Uli	Uli	Uli
Харизмати	U1	U1	Uli	Uli	+
Інші релігійні організації протестантського походження	U1	U1	Uli	Uli	+
Юдаїзм	U1	U1	Uli	Uli	+
Іслам	U1	-	Uli	Uli	Uli
Буддизм	U1	U1	Uli	Uli	+
Етноконфесійні релігійні	U1	-	Uli	Uli	+
Нові релігійні організації православного, юдейського, орієнталістського та іншого	U1	U1	Uli	Uli	+

При описуванні морфології та оцінці можливих варіантів прийнято, що в систему *релігійного простору* входить один із варіантів кожної підсистеми; у варіант підсистеми *Ii* можуть входити елементи того чи іншого типу *Uili* тільки однієї модифікації.

Таким чином, виокремлення різних підсистем *релігійного простору* допоможе не тільки чіткіше усвідомити сутність проблеми міжконфесійних відносин в Україні, а й виробити адекватні засоби знаходження всіх можливих модифікацій морфологічного простору цих відносин.

Щоб знайти всі можливі варіанти побудови системи з урахуванням впливу на процес формування політичної нації в Україні, принципово важливим є розгортання дослідження у бік характеристики поверхні морфооколиці міжконфесійних відносин через розгляд морфологічної відстані цих відносин та їх морфологічної околиці.

Слід зауважити, що під чинниками, від яких залежить сам факт існування руху церков щодо чіткого і виразного позиціонування себе як патріотичної та народної Церкви, нами розуміються не тільки їх внутрішні проблеми.

«На думку експертів, – як відмічає у своєму інтерв'ю Л. Филипович, – Церква закрилась, мінімально спілкується із вузьким сегментом суспільства, більше мовчить, ніж говорить чи пояснює, пішла у себе. Очевидно, що там ідуть глибші процеси, ніж нам може бути помітно. Церква знаходиться в процесі самовизначення. Ідентифікація, і не тільки віросповідна, а й соціальна, політична, культурна, – в цій Церкві проходить боляче, багато що підлягає переоцінці. Люди тільки вчаться висловлювати свою незгоду чи сумнів, і роблять це не в тій формі, в якій би нам хотілося» [15].

У цьому аспекті постає важливе завдання визначення варіантів елементів морфологічного блоку будови *релігійного простору* (див. табл. 1.2).

Визначимо загальну кількість можливих варіантів побудови моделі релігійного простору з урахуванням реалізації ідеї формування політичної нації. З цією метою спочатку розглянемо питання щодо можливої реалізації будь-якого одного варіанта підсистеми, наприклад E1. Припустимо, існує безліч номерів типів елементів (див. табл. 1.1.: *Uili*: Множина варіантів підсистем *релігійного простору*), які необхідні для реалізації варіанту підсистеми морфологічного простору міжконфесійних відносин. Практичне досягнення мети побудови моделі релігійного простору з урахуванням реалізації ідеї формування політичної нації ґрунтується на теоретичних положеннях функціонування релігії в соціально-політичному просторі (див. підрозділи 2.1 та 2.2).

Таблиця 1.2

Морфологічний блок елементів будови релігійного простору (МЕ)

Тип елемента релігійного простору	Модифікація елементів				
	Теологічні доктрини і церковні конфесії	Міжнародні правові акти на релігійну	Міжконфесійні, міжцерковні документи	Документи конфесій	Документи вселенської патріархії щодо
E1	+	+	+	+	+
E2:	+	+	+	+	+
E3	+	+	+	+	+
Em	+	+	+	+	+

E1: морфологічний простір міжконфесійних відносин – безліч дискретних точок (церкви та конфесії, релігійні громади, центри, управління, монастирі, ченці і черниці, місії, братства, священнослужителі, у тому числі іноземці, навчальні заклади, недільні школи, періодичні видання), кожна з яких є певною комбінацією способів реалізації функцій релігійно-політичного простору (системи);

E2: морфологічна відстань міжконфесійних відносин – число функцій, за яким два варіанти мають елементи, які не співпадають. Її структуру складає релігійний інтерес (вигода здобувається із релігійних практик як виробництво, розподіл та вживання визначеного типу спасіння).

E3: морфологічна околиця міжконфесійних відносин (морфооколиця) – підмножина морфологічно близьких варіантів. Це система релігійних уявлень та практик (виправдовування домінуючого становища як віра підлеглих у легітимність господарювання).

Em: поверхня морфооколиці міжконфесійних відносин – множина варіантів, що відрізняються від точок околиці одним елементом (ідеологічна функція з метою легітимізації всього того, що виправдовує, узаконює становище певної групи, страти, класу в соціальній структурі). Число таких варіантів називають площею поверхні. Використання локальних сфер морфологічного простору міжконфесійних відносин, які мають певні структурні властивості, дає змогу спростити аналіз і розрахунок варіантів релігійно-політичного простору як соціальної матриці цілісності (системи).

Загальна кількість варіантів реалізації функцій у моделях морфологічного блоку елементів будови релігійного простору виходить з таких положень:

– головна частина системи (структурний центр) – елементи, які входять у варіанти підсистем і виконують одну операцію (назвемо такі елементи моноелементами);

– фактори, що активно впливають (важливі параметри) – варіанти підсистем, що входять в систему і виконують тільки одну функцію, притаманну цій підсистемі й не можуть бути використані для побудови інших підсистем (назвемо їх моноблоками);

– структура способу будови релігійного простору (складові частини і зв'язки між ними). З метою отримання системних ефектів різного роду застосовуються уніфіковані блоки й елементи, які здатні виконувати різні функції, різні операції в системі (назвемо їх уніфікованими блоками).

Концепція вибору способу будови релігійного простору із застосуванням методу морфологічного аналізу показана на прикладі вибору рішень, що забезпечують реалізацію інновацій у процесі формування політичної нації в Україні. Дослідження морфологічної схеми дало змогу встановити доцільність поєднання в одному уніфікованому блоці різних видів символічних систем за рахунок застосування чотириярусної схеми (E1–Em) функціонування інституцій – церков і конфесій та релігійних суб'єктів.

Крім того, уперше виявилось можливим використовувати фактори (важливі параметри), що активно впливають на міжконфесійні відносини як точки інноваційного розвитку в процесі формування політичної нації. Слід також зазначити, що запропонована морфологічна схема розв'язання проблеми формування і вибору інновацій під час проектування та будівництва релігійного простору реалізована в різних напрямках для кожного типу елементів цього простору.

У функціонал порталу морфологічного блоку елементів будови релігійного простору закладена архітектура соціальної мережі, де користувачем виступає релігійний суб'єкт та його партнери (із мережі церков і релігійних організацій в Україні), які отримують можливість/неможливість участі кліру в соціально-політичних процесах, несуть/не несуть пастирську відповідальність перед Богом за всю паству, мають/не мають права виступати від імені Церкви та посилалися на авторитет свого сану, створювати свою презентаційну сторінку, входити в групи, створювати форуми, обговорювати поточні питання з іншими резидентами, обмінюватися матеріалами. У рамках такої архітектури можуть формуватися комерційні і некомерційні партнерства, що дасть змогу релігійним і політичним суб'єктам, передусім, оптимізувати і задіяти максимум ресурсів і можливостей для досягнення цілей своєї програми розвитку. «Як священнослужителі, – справедливо підкреслює А. Денисенко, – ви взяли на себе обов'язок піклуватися про душі ваших вірян, як політики ви берете на себе відповідальність публічно звітувати про те, в якому стані знаходиться держава і хто її (прізвища, посади) до цього довів. Тепер, дивлячись на вас, ваші адепти братимуть із вас не тільки приклад того, як проповідувати Благу Звістку

невіруючим, а й приклад, як поводити себе в площині політичних взаємовідносин. Ідучи в політику, ви більше ніж інші з-поміж нас підписуєтесь під тим, що прийшов час перейти від ортодоксії до ортопраксії» [3].

Йдеться про безумовну зміну релігійних і політичних орієнтирів, за допомогою яких наше суспільство, або, у крайньому разі, основна його частина, яка пов'язана з роллю релігійного чинника в соціально-політичних процесах сучасної України, оцінює свої рішення. Так, на думку всесвітньо відомого класика соціології релігії Х. Казанови, під час протестів на Майдані проявилася консолідованість позиції Всеукраїнської Ради Церков, як яскравого прикладу міжконфесійності. Він наголошує, що релігійне відродження в Україні є значно глибшим і ширшим, ніж у географічних, релігійно-гомогенних сусідів (Польща, Румунія, РФ), оскільки відбувається на тлі релігійного плюралізму та високої конкуренції. Автор порівнює український контекст із США, де немає панівної релігійної групи, та стверджує, що в цьому і є унікальність України в рамках Європейського простору [7].

Отже, ситуація, що склалася, вимагає глибокого обґрунтування необхідності взаємозв'язку між усіма типами елементів релігійного простору як необхідної передумови забезпечення процесу формування політичної нації в Україні. Щоб це відбулося, україні необхідно створити й прийняти до виконання всім релігійним суб'єктам модель (концепцію) міжконфесійних відносин. У цьому плані має рацію Є. Бистрицький в роздумах про філософську редукцію поняття ідентичності: *«Зіткнення сучасності з проблемою ідентичності ... вимагає здійснення методологічного повороту в опануванні цього найновітнішого феномену та його поняття. Тут не обійтись без допомоги філософії, яка, на відміну від наукової настанови на пізнання речей і явищ, зокрема в гуманітаристиці, здатна привести до розуміння важливості та необхідності світоглядного повороту від інтерпретації ідентичності в термінах звичайного досвіду речей. Це методологічна культура, котру привносить тільки філософія, яка поцілена на виявлення апіорного, або виявлення умов можливості того чи іншого способу буття»* [9, с. 33].

Найбільш адекватною моделлю бачиться така, що передбачає узгодженість функціонування релігійних суб'єктів усіх конфесій і перехід до збалансованого ставлення стосовно сучасних соціально-політичних процесів України.

Розглянемо метод вирішення завдання побудови багатокритеріальної моделі формування та вибору варіантів матриці цілісності релігійного простору на основі морфологічного принципу формування в поєднанні з лексиграфічним принципом включення елементів у варіант системи.

Представляючи ізоморфно цілісність деяким вектором, відзначимо, що вектори є тензорами першого рангу (валентності 1), і в разі, коли йдеться про їх зв'язок, то такий зв'язок виражається через тензор другого рангу. У загальному випадку кількість компонент тензора рангу n визначається числом $3n$, де n –

ранг тензора. Тензор рангу n також указує на цілісні об'єкти, а «розпадання» його на компоненти відбувається лише щодо деякої координатної системи.

Якщо субстанціональну систему міжконфесійних відносин розглядати як цілісний об'єкт (С), як результат розвитку, то структуру такого об'єкта можна уявити тензором другого рангу у вигляді $C = C_{11}, C_{12}, C_{13}$. Цей тензор можна назвати матрицею цілісності. У матриці цілісності спряженість симетрії й асиметрії представлена елементами головної діагоналі C_{11}, C_{22}, C_{33} , що відображають кінцевий ефект їх взаємодії (див. табл. 1.3).

Таблиця 1. 3

Матриця відповідності між принципово можливими варіантами підсистем будови *релігійного простору* і типами функцій та елементів їх реалізації в формуванні політичної нації

Варіанти підсистем (С)	Тип елемента				
Інституції – церкви і конфесії, які не створюють міжконфесійних конфліктів	Спільне розуміння стану справ	Рішучість бути політичною нацією	Національно-культурні спільноти на кшталт єдиного організму	Міжконфесійний діалог	Реєстровий термін «віра»+ «довіра»
Світокоригуючі інституції, які спрямовані на радикальну зміну міжконфесійних відносин (референтні об'єкти загроз:	«М'яка» релігійна мотивовація	Тотальна політизація	Етносний характер нації	Міжконфесійний діалог з обмеженням	Реєстровий термін «віра»– «довіра»
Інституції втечі від світу, які спрямовані на уникнення контактів із зовнішнім світом (агресивність, ізоляція)	«Жорстка» релігійна мотивовація	Популізм на ґрунті захисту національної ідентичності	Тероризм з метою створення релігійно-чистої держави	Відсутність міжконфесійного діалогу	Реєстровий термін сліпа «віра» – «довіра»

Таким чином, конкретними принципами дій релігійних суб'єктів на національному рівні можуть бути: законність, тобто відповідність чинному законодавству в країні й у світі; відкритість їх діяльності щодо реалізації

соціально-політичних цілей державним і громадським структурам, якщо така діяльність дозволена чинним законодавством для даних суб'єктів; єдність релігійної політики (за цілями, засобами і принципами) для державних структур, громадських організацій та релігійних суб'єктів і учасників будь-якого характеру; співпраця релігійних суб'єктів із національними та міжнародними інституціями в соціально-політичній сфері, яка має ґрунтуватися тільки на чинному міжнародному та національному законодавстві.

Виходячи із розробленої методики з позицій матричної теорії розглянуто метод формування матриці відповідності між принципово можливими варіантами підсистем будови *релігійного простору* і типами функцій та елементів їх реалізації в процесі формуванні політичної нації. Це дало змогу дослідити релігійно-політичний простір як цілісну соціальну реальність, *яка включає в себе пошук ідентичності, приблизну структуру (модель) нового архетипу*. Акцентовано увагу на тому, що морфологічний аналіз може бути як інструментом передбачення, так і засобом опису оптимальної конфігурації моделі релігійно-політичного простору як соціальної матриці цілісності, призначеної для виконання певних функцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз особливостей конфесійної риторики України, визначення загального «дерева цілей» релігійних структур дали змогу розв'язати проблему практичного характеру, що полягає в суперечності між інтенсивною діяльністю багатьох соціальних і релігійних інститутів та їх нездатністю реалізувати ті соціальні функції, які на них покладені суспільством, правовими розпорядженнями і соціальними очікуваннями. Найбільш адекватним є системно-аналітичний (інтегральний) підхід, в основу якого покладено формування *варіантів на підставі морфологічного аналізу* релігійного простору. На основі уявлень щодо базових і локальних сфер морфологічного простору міжконфесійних відносин, які мають певні структурні властивості, *будується абстрактна модель міжконфесійних відносин суспільства як матриця*.

Для з'ясування функціонального навантаження матриці, що відображає сфери/сегменти діяльності та категорії релігійних суб'єктів, використовується система маркерів (тегів), що дає змогу розпізнавати потреби конкретних цільових аудиторій та побудувати матрицю результатів міжконфесійних взаємодій у контексті формування політичної нації.

З огляду на це постає питання) виявлення особливостей міжконфесійної взаємодії в Україні і проектування *абстрактної моделі релігійно-політичного простору як інституціонального середовища*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкович В. Многокритериальные задачи и методы их решения / В. Л. Волкович. – Киев : Наук. думка, 1984. – 208 с.
2. Воронин А. Многокритериальный анализ динамических систем /

А. Н. Воронин. – Киев : Наук. думка, 1992. – 158 с.

3. Денисенко А. Від ортодоксії до ортопраксії: слово до євангельських християн, які йдуть у політику [Електронний ресурс] / А. Денисенко // РІСУ. – 2012. – 26 жовт. – Режим доступу: [href=«http://risu.org.ua/»](http://risu.org.ua/). – Назва з екрана

4. Дзюба О. Теоретико-методологічні аспекти релігієзнавства: релігія як система: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.11 / Дзюба Олександра Віталіївна. – Київ, 2010. – 19 с.

5. Дубов Ю. Многокритериальные модели формирования и выбора вариантов системы / Ю. А. Дубов, С. Н. Травкин, В. Н. Якимец. – М. : Наука, 1986. – 285 с.

6. Ильин М. Хронополитическое измерение: за пределами Повседневности и Истории / М. В. Ильин // Полит, исслед. – 1996. – № 1. – С. 55–77.

7. Казанова Х. По той бік секуляризації. Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби: пер. з англ. О. Панича / Х. Казанова. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. – 2017. – 264 с.

8. Котельников Г. Концептуальные модели взаимодействия светской и религиозной культур / Г. А. Котельников, С. Д. Лебедев // Социс. – 2004. – № 5. – С. 121–129.

9. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький, О. Білий, Р. Зимовець, Р. Кобець, С. Лозниця, С. Пролеєв. – Київ : Дух і Літера, 2015. – 452 с.

10. Попов И. Исследование, синтез и функционально-структурное проектирование больших технических систем / И. А. Попов, О. Г. Коврижкин. – Киев : КВВАИУ, 1992. – 364 с.

11. Решетняк О. Релігійний простір України: зміна світоглядних орієнтирів від язичництва до християнства / О. М. Решетняк // Вісн. КНУ ім. Тараса Шевченка. Соціологія, психологія, педагогіка. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2007. – Вип. № 27–28. – С. 87–90.

12. Савицька Г. Аналіз господарської діяльності підприємства / Г. В. Савицька. – Мінськ : Нове знання, 2002. – 704 с

13. Сафронов С. Структура и особенности современного религиозного ландшафта / С. Г. Сафронов // Проблемы расселения: история и современность. – М. : Ваш Выбор, ЦИРЗ, 1997. – С. 71–75.

14. Сучасна лінгвотермінографія і принципи створення нового словника-довідника української лінгвістичної термінології / В. Я. Жалай, Н. М. Биховець, Т. Г. Линник та ін. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – Київ : Логос, 2011. – С. 3–27.

15. Филипович Л. Релігія дуже повільно і слабо повертається у публічний простір України [Електронний ресурс] / Л. О. Филипович // РІСУ. – 2017. – 03 січ. – Режим доступу: [href=«http://risu.org.ua/»](http://risu.org.ua/). – Назва з екрана.

16. Шкурова Е. Теоретико-методологические основания исследований

религиозного поля / Е. В. Шкурова // Труд. Профсоюзы. Общество. – 2007. – № 4. – С. 95–99.

17. Эйрес Р. Научно-техническое прогнозирование и долгосрочное планирование / Р. Эйрес. – М. : Мир, 1971. – 296 с.

REFERENCES

1. Volkovych V. Mnohokryteryal'nye zadachy y metody ykh reshenyya / V. L. Volkovych. – Kyev : Nauk. dumka, 1984. – 208 s.

2. Voronyn A. Mnohokryteryal'nyy analiz dynamychnykh system / A. N. Voronyn. – Kyev : Nauk. dumka, 1992. – 158 s.

3. Denysenko A. Vid ortodoksiyi do ortopraksiyi: slovo do yevanhel's'kykh khrystyian, yaki ydut' u polityku [Elektronnyy resurs] / A. Denysenko // RISU. – 2012. – 26 zhovt. – Rezhym dostupu: href=[«http://risu.org.ua/»](http://risu.org.ua/). – Nazva z ekrana

4. Dzyuba O. Teoretyko-metodolohichni aspekty relihiyeznavstva: relihiya yak systema: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.11 / Dzyuba Oleksandra Vitaliyivna. – Kyiv, 2010. – 19 s.

5. Dubov YU. Mnohokryteryal'nye modely formyrovannya y vybora varyantov systemy / YU. A. Dubov, S. N. Travkyn, V. N. Yakymets. – M. : Nauka, 1986. – 285 s.

6. Yl'yn M. Khronopolytycheskoe yzmerenye: za predelamy Povsednevnyosti y Ystoryy / M. V. Yl'yn // Polyt, yssled. – 1996. – № 1. – С. 55–77.

7. Kazanova KH. Po toy bik sekulyaryzatsiyi. Relihiyna ta sekulyarna dynamika nashoyi hlobal'noyi doby: per. z anhl. O. Panycha / KH. Kazanova. – Kyiv : DUKH I LITERA. – 2017. – 264 s.

8. Kotel'nykov H. Kontseptual'nye modely vzaymodeystviya svet-skoy y relyhyoznoy kul'tur / H A. Kotel'nykov, S. D. Lebedev // Sotsys. – 2004. – № 5. – С. 121–129.

9. Natsional'na identychnist' i hromadyans'ke suspil'stvo / YE. Bystryts'kyi, O. Bilyi, R. Zymovets', R. Kobets', S. Loznytsya, S. Proleyev. – Kyiv : DUKH i Litera, 2015. – 452 s.

10. Popov Y. Yssledovanye, syntez y funktsional'no-strukturnoe proektyrovanye bol'shykh tekhnicheskyykh system / Y. A. Popov, O. H. Kovryzhkyn. – Kyev : KVVAYU, 1992. – 364 s.

11. Reshetnyak O. Relihiyny prostir Ukrayiny: zmina svitohlyadnykh oriyentyriv vid yazychnytstva do khrystyianstva / O. M. Reshetnyak // Visn. KNU im. Tarasa Shevchenka. Sotsiolohiya, psykhologiya, pedahohika. – K. : VPTS «Kyiv. un-t», 2007. – Vyp. № 27–28. – С. 87–90.

12. Savyts'ka H. Analiz hospodars'koyi diyal'nosti pidpryyemstva / H. V. Savyts'ka. – Mins'k : Nove znannya, 2002. – 704 s.

13. Safronov S. Struktura y osobennosti sovremennoho relyhyoznoho landshafta / S. H. Safronov // Problemy rasseleniya: ystoryya y sovremennost'. – M. : Vash Vybor, TSZRZ, 1997. – С. 71–75.

14. Suchasna linhvoteterminohrafiya i pryntsyipy stvorenniya novoho slovnyka-dovidnyka ukrayins'koyi linhvistychnoyi terminolohiyi / V. YA. Zhalay, N. M. Bykhovets', T. H. Lynnyk ta in. // Linhvistyka KHKHI stolittya: novi doslidzhennya i perspektyvy. – Kyiv : Lohos, 2011. – S. 3– 27.

15. Fylypovych L. Relihiya duzhe povil'no i slabo povertayet'sya u publichnyy prostir Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / L. O. Fylypovych // RISU. – 2017. – 03 sich. – Rezhym dostupu: href=«<http://risu.org.ua/>». – Nazva z ekrana.

16. Shkurova E. Teoretyko-metodolohycheskye osnovanyya yssledovanyy relyhyoznoho polya / E. V. Shkurova // Trud. Profsoyuzu. Obshchestvo. – 2007. – № 4. – S. 95–99.

17. Éyres R. Nauchno-tekhnycheskoe prohnozyrovanye y dolhosrochnoe planyrovanye / R. Éyres. – M. : Myr, 1971. – 296 s.

АННОТАЦИЯ

Е.Г. Бортникова. Формирование вариантов межконфессиональных отношений на основе морфологического анализа религиозного пространства Украины.

В рамках статьи осуществлено обоснование абстрактной модели межконфессиональных отношений общества как матрицы на основе морфологического принципа формирования в сочетании с лексиграфичным принципом включения элементов в вариант системы. Эта научная задача решается с использованием метода морфологического анализа религиозно-политического пространства как социальной реальности с учетом специфики матричного метода для построения многокритериальной модели формирования и выбора вариантов матрицы целостности религиозного пространства.

Ключевые слова: религия, политика, межконфессиональные отношения, религиозное пространство, морфологический анализ, матричный метод.

SUMMARY

O. Bortnikova. Formation of options of inter-confessional relations based on morphological analysis of the religious space of Ukraine.

Within the framework of the article, the abstract model of inter-confessional relations of society as a matrix based on the morphological principle of formation in combination with the lexicographic principle of including elements in a variant of the system was substantiated. This scientific problem is solved using the method of morphological analysis of religious and political space as a social reality, taking into account the specificity of the matrix method for constructing a multicriteria model for the formation and selection of variants of the matrix of the integrity of religious space.

According to the aim of the article, there was proposed the metralization of the morphological space. There was introduced the concept of «morphological space» -

a set of discrete points, each of which has a specific combination of ways to implement the functions of religion in society. The number of such variants is called the surface area. The use of local areas of morphological space that have certain structural properties makes it possible to simplify the analysis and calculation of system variants. Tables are provided for calculating the number of fundamentally possible variants of individual subsystems of religious space and the totality of variants of morphological blocks (elements) of the structure of religious space.

On the basis of the concept of transversality of structures, the matrix of correspondence between the fundamentally possible variants of subsystems of the structure of religious space and the types of functions and elements of their implementation in the process of forming a political nation in Ukraine is considered. All this is possible to implement a local approach to solving the problem of formation of partnerships interdenominational relations religious subjects in which are formed and are investigated only system variants that are in a neighbourhood of the given point morphological space. Such approach allows us to reduce the model of formation and selection to the scheme of explicit enumeration.

Key words: religion, politics, interreligious relations, religious space, morphological analysis, matrix method.

УДК 371.3: 373.54.3

С.І. Моцак

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

В статті розглядаються методологічні підходи до проблеми організації позаурочної роботи з історії в школі. Визначено і проаналізовано понятійний апарат, розкрито основні аспекти позаурочної роботи з історії як методичної категорії, висвітлено проблему використання різноманітних форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів. Для дослідження проблеми було використано комплекс теоретичних методів дослідження: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, історико-педагогічної, методичної літератури. Доведено, що позаурочна робота – широке й багатозначне поняття, яке передбачає проведення різноманітних за змістом, призначенням та способом керівництва занять, які доповнюють і розширюють можливості учнів у засвоєнні змісту освіти та розвитку особистості. Теоретичні положення дослідження можуть бути використані для методичного забезпечення організації позаурочної роботи з історії у школі, у професійній підготовці педагогів та у практиці закладів післядипломної освіти, а також як теоретичне підґрунтя для подальших